

A SZENT IKONFESTŐ

A szó tulajdonképpen és pontos értelmében csak a *szen-tek* lehetnek ikonfestő művészek, és elképzelhető, hogy a szentek többsége ebben az értelemben részt is vett a művészi alkotásban: szellemi tapasztalatával irányította az ikonfestők kezét, akik technikailag eléggé gyakorlottak voltak ahhoz, hogy a mennyei jelenést megtestesítsék, és eléggé kiműveltek ahhoz, hogy érzékenyen fogják fel kegyelemmel eltelt tanítójuk sugalmazásait. Nincs semmi csodálkoznivaló az együttes munkálkodás e lehetőségén: régebbi korokban, az emberek sokkal erősebb összeforrottsága és közösségisége mellett, a kultúrát alkotó minden munka együttesen folyt, amit, ha más nem, a nagy mesterek körül kialakult, és még az individualizmus kiéleződésének időszakában is meglévő festőműhelyek és artelek jól példáznak. Nagyon tökéletesen működhetett a közös ikonfestés szervezete a tudat középkori egysége mellett és a szellemhordozóként elismert vezető irányításával. Miért lenne meglepő, hogy az ecset mesterei a szentek figyelő tekintete és állandó ellenőrzése mellett ábrázolták az örök szépséget, a szentektől érkező megnyilatkozást követve, ha még az Evangélium és más Szentkönyvek is szellemi irányítás mellett íródtak: Márk evangéliuma

Péter apostol, Lukács evangéliuma és az Apostolok Cselekedetei pedig Pál apostol szellemi vezetésével.

A festés mestersége azonban nem mindig vált el magától a mennyei ideák szemlélőjétől; a Keresztény Egyház történetén aranyló szálként halad végig a szó szoros értelmében vett *szent* ikonfestészet tradíciója. A testté vált Ige első tanúságtevőitől kezdve, tovább, hosszú századokon át vonulnak a szentek, maguk az ikonfestők, és az ikonfestők, akik maguk a szentek. A teljességre távolról sem törekedve, példaként utalhatunk e szent ikonfestők neveire, élükön Lukács evangelistával.¹

Ők és a hozzájuk hasonló ikonfestők teremtették meg az ikonművészetet, az új ősjelenés-ikonok az ő nevükhöz fűződnek. Ezen kívül azonban szükség volt a szellemi világ újonnan megjelenő bizonyosságának sokszorosítására is. Mert ahogyan a szellem szava másolókra vár, ugyanúgy a szellem arculata is ikonfestő-sokszorosítókat, ikonmásolókat igényel. Számukra nem követelmény, hogy sastekintettel szemléljék a mennyeket, de nem lehetnek annyira távol a szellemségtől, hogy ne érezzék át tevékenységük fontosságát és felelősségét, ami nem más, mint a tanúságtétel, pontosabban: közreműködés a tanúságtételben. Ezek az ikonkészítők *nem* mesteremberek, akik fizetség fejében történetesen éppen ikonokat festenek, de tudnának festeni

¹ A kéziratnak ez a része hiányzik, a szóban forgó lista Florenszkij hagyatékában nem maradt fenn. Az orosz kiadás gondozói a listát Buszljajev, F. I.: *Szocsinyenyija po arheologii i isztorii iszkussztva*. (2. köt. Szentpétervár, 1910. 395. skk. o.) című műve alapján rekonstruálták.

egészen mást, akár az ellenkezőjét is, nem kézművesek, akik akár tagjai az Egyháznak, akár nem, különleges egyházi szolgálatot teljesítenek. Az egyházi gondolkodás szerint meghatározott *rangot* viselnek a kultusz szent szervezetében, meghatározott helyet foglalnak el a teokráciában, az Egyház tagjai között pedig éppen mint ikonfestőket tartják őket számon. Helyük az oltár szolgálói és a csak világi emberek között van. Sajátos életmód, félig szerzetesi magatartás van számukra előírva, és a metropolita, a helyi püspök, illetve a kifejezetten az ikonfestést felügyelő egyházi szolgálattevők fennhatósága alá tartoznak. Az egyház nagy tiszteletben tartja az ikonfestőket, arra ösztönözve a világi hatalmakat is, hogy különféle előjogokat adományozzanak az ilyen egyházi rang viselőinek, bizonyos esetekben akár egészen rendkívüli kitüntetések is, mint például a XVIII. században, amikor nemesi címet adományoztak a hírneves Szimon Usakovnak. Az Egyház tehát nemcsak az ikonfestők tevékenységét tartotta szükségesnek figyelemmel kísérni, hanem magukat az ikonfestőket is.

Az ikonfestők nem egyszerű emberek: helyzetük a többi világi személyhez képest magasabb rendű. Alázatosnak és szelídnek kell lenniük, ügyelniük kell mind lelki, mind testi tisztaságukra, böjtölniük, imádkozniuk kell, s gyakran meg kell jelenniük tanácsokért lelki atyjuknál. Az ilyen életet élő ikonfestőket a cár megjutalmazza, a püspökök pedig „a többi közrendűeknél nagyobb” védelemben és tiszteletben részesítik. Ha azonban az ikonfestő nem tartja be a fentebbi követelményeket, akkor tevékenységétől eltiltják, és az eljövendőben örökké tartó kínokra lesz kárhóztatva. Ezek azonban pusztán kötelező előírások, az ikon-

festők valójában jóval szigorúbb követelményeket állítanak önmaguk elé, a szó szoros értelmében aszkétákká válva.

Az Egyház, ahogy mondani szokás, nem „a rend kedvéért” ösztönzi, hogy az ikonfestő magas rendű és szent szolgáltnak tekintse tevékenységét: arra törekszik, hogy biztosítsa a tanúságtevők láncolatának folytonosságát, amely magától az Első Tanúságtevőtől, Krisztustól egészen a megtestesült Egyház sűrűjébe vezet. Az Egyház testét mennyei nedvekké tápláló véredény sehol sem szennyeződhet be, az egyházi szabályok pedig éppen arra hivatottak, hogy biztosítsák a kegyelem szabad áramlását az Egyház fejétől egészen a legkisebb szervéig. Igaz ugyan, hogy minél több irányban árad szét a tanúságtevő vére, annál kevésbé veszélyes az Egyház testének *egésze* szempontjából, ha egy kapilláris beszennyeződik. Ennek ellenére minden egyes ikonnak, az ikonfestők által milliószámra készített másolatok mindegyikének a lehető legelevenebben kell bizonyosságot adnia a másik világ igazi realitásáról, s ha az ikon által adott bizonyosság érthetetlen, netán félrevezető, sőt hamis, az helyrehozhatatlan kárt okozhat a keresztény léleknek vagy lelkek sokaságának, szellemi igazsága viszont egyeseket megsegíthet, másokat megerősíthet.

Az ikonoknak a szellemi lét szentesített képeinek megfelelően Isten „képére, hasonlatosságára és lényege szerint” kell készülniük. Az Egyház másképp nem lehet nyugodt, nem indul-e sorvadásnak valamelyik szerve. Ebből a szempontból érthető az a gondos felügyelet, amellyel az egyház külön erre a feladatra rendelt szolgálattevői kísérik az ikonok készültét, elismerve vagy elutasítva az eltéréseket. Az ikon tulajdonképpen csak akkor válik ikonná, ha

az Egyház elismerte, hogy az ábrázolt kép megfelel annak, amit az őskép ábrázolt, azaz, másképpen fogalmazva, ha megnevezte a képet. A megnevezés joga, tehát az ikonon ábrázolt személy kilétének megerősítése *csak az Egyházat* illeti meg, s ha az ikonfestő mégis arra vetemedik, hogy nevet ad az ikonnak, föliratozza a képet – ami nélkül ugyanis, az Egyház tanítása szerint, az ábrázolt kép még *nem ikon* –, akkor ez lényegében ugyanolyan cselekedet, mint amikor a polgári életben valaki aláír egy hivatalos dokumentumot egy másik ember helyett. Értelmezésem szerint az ikonfelügyelők ténykedése éppen azzal zárul le, hogy a püspök felhatalmazása alapján fölírják az ikonra a szentek nevét: több ikonon megmaradt egy-egy odaszegezett fémlap, amire sebtében olajos korommal odavetették a szent nevét, s ez nyilvánvalóan nem magának az ikonfestőnek a kézjegye, hanem mintha egy előljáró aláírta volna a titkár vagy másoló kezéből kikerült hivatalos iratokat. Magától adódik a következtetés, hogy az ikonfelügyelő épp ezáltal hitelesíti vagy hagyja jóvá az ikonokat.²

Persze nem elegendő csak utólag ellenőrizni az ikonokat: ha közvetlenül az ikonokban kell látni az örökkévalóság szemlélhető bizonyosságát, akkor hogyan járhatja át ez a bizonyosság az olyan embert, aki lényegénél fogva idegen a szellemitől? Nos, épp ezért tart az Egyház a kultusz teljességének összeomlásától, ha az ikonfestő megszeg egy bizonyos életszabályt. Így jönnek létre azok a követelmények, amelyeket az ikonfestővel szemben személyes éle-

² A kéziratban ezen a helyen kihagyás van.